

ASOSIY MABLAG‘LAR ISHLAB CHIQRISH JARAYONINI ASOSIY OMILIGA NAZARIY VA USLUBIY QARASHLAR

Xayitov Alijon Bo‘riyevich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti iqtisodiyot kafedrası ilmiy tadqiqotchisi

E-mail: khayitovalijon@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekistonning 2023–2025 yillaridagi asosiy mablag‘lar (fixed capital)ga bo‘lgan investitsiyalari tahlil qilinadi. 2025-yilning yanvar–sentyabr oylarida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 443,6 trillion so‘mni tashkil qilib, yillik o‘shish 15,2% ni ko‘rsatdi. Investitsiyalarning 45,9%i texnologik uskunalar sotib olishga va 45,6%i qurilish-montaj ishlariga yo‘naltirilgan. Hududlar bo‘yicha eng yuqori o‘shish darajalari Toshkent va Samarqand viloyatlarida qayd etildi. Moliyalashtirish manbalarida chet el investitsiyalari va xususiy korporativ mablag‘lar asosiy rolni o‘ynadi. Tadqiqot natijalari AMning ishlab chiqarish jarayonlarida strategik ahamiyati va investitsiya barqarorligini ta‘minlash zaruratini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *asosiy mablag‘lar, investitsiyalar, fixed capital, moliyalashtirish manbalari, texnologik tuzilma, hududiy taqsimot, barqaror o‘shish.*

Kirish

Asosiy mablag‘lar (AM) - bu ishlab chiqarish jarayonida uzoq muddatli foyda keltiruvchi aktivlar bo‘lib, ularning samarali ishlatilishi korxona iqtisodiy barqarorligini ta‘minlaydi. AMga sarmoya kiritish ishlab chiqarish quvvatini oshirish, texnologik modernizatsiya va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda strategik ahamiyatga ega.

O‘zbekistonning 2023-2025 yillardagi so‘nggi statistikasiga ko‘ra, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 2025-yilning yanvar–sentyabr oylarida 443,6 trillion so‘mni tashkil qilib, oldingi yilning shu davriga nisbatan 15,2% o‘shishni ko‘rsatdi. Shu davr mobaynida investitsiyalarning 45,9%i texnologik uskunalar sotib olishga va 45,6%i qurilish-montaj ishlariga yo‘naltirildi.

Hududiy taqsimotga qaraganda, eng yuqori o‘shish darajalari Toshkent va Samarqand viloyatlarida qayd etilgan, bu esa investitsiyalar samaradorligini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, moliyalashtirish manbalarida chet el investitsiyalari va xususiy korporativ mablag‘lar asosiy rolni o‘ynamoqda, davlat budjeti ulushi esa kamaygan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - asosiy mablag‘larni ishlab chiqarish jarayonining asosiy omili sifatida nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini oshirishda

strategik chora-tadbirlarni aniqlashdir. Tadqiqot natijalari korxona va davlat darajasida AMga investitsiyalarni optimallashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Adabiyotlar tahlili

Asosiy mablag'lar (AM) ishlab chiqarish jarayonidagi samaradorlik va investitsion barqarorlikni ta'minlashda muhim omil sifatida keng o'rganilgan. Turli olimlar va iqtisodchilar AMning korxona va milliy iqtisodiyotga ta'siri, samaradorligini oshirish usullari va moliyaviy boshqaruv masalalarini tahlil qilgan.

J. Keynes va M. Friedmanning nazariy ishlanmalarida AM iqtisodiy o'sish va ishlab chiqarish quvvatining asosiy omili sifatida ko'riladi. Ularning fikricha, AMga sarmoya kiritish orqali ishlab chiqarish hajmi va ish o'rinlari ko'payadi, barqaror o'sish ta'minlanadi [1,2].

O'zbekiston olimlari (A. Xudoyberdiyev, 2022; Sh. Eshonqulov, 2023) AMni modernizatsiya qilish va texnologik yangilanish orqali ishlab chiqarish samaradorligini 15–20% ga oshirish mumkinligini ko'rsatgan [3,4].

Jahon banki va O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilning yanvar–sentyabr oylarida asosiy kapitalga sarmoya kiritilgan investitsiyalar 443,6 trillion so'mni tashkil qilib, yillik o'sish 15,2% ni ko'rsatgan.

Investitsiyalarning 45,9%i texnologik uskunalar va 45,6%i qurilish-montaj ishlariga yo'naltirilgan, bu AMning ishlab chiqarish samaradorligi va texnologik modernizatsiyadagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari tarkibida chet el kapitali va xususiy korporativ mablag'lar eng muhim rolni o'ynaydi.

Hududiy taqsimot bo'yicha eng yuqori o'sish darajalari Toshkent va Samarqand viloyatlarida qayd etilgan, bu esa hududiy siyosat va iqtisodiy rivojlanish strategiyasida AMning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, AM ishlab chiqarish jarayonining asosiy omili sifatida nazariy va empirik jihatdan keng o'rganilgan. So'nggi yillar ma'lumotlari AMni modernizatsiya qilish, texnologik yangilanish va strategik investitsiyalar orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, hududiy va milliy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, moliyalashtirish manbalari va investitsiya strukturasi tadqiqotlarda alohida e'tibor talab qiladigan masaladir.

Tahlil va natijalar

2023–2025 yillar davomida O'zbekiston iqtisodiyotida asosiy mablag'lar (AM) ishlab chiqarish jarayonidagi samaradorlik va investitsiya barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatadi:

2025-yilning yanvar–sentyabr oylarida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 443,6 trillion so‘mni tashkil qilgan, bu oldingi yilga nisbatan 15,2% o‘shishni anglatadi [5].

Shu davr mobaynida 2024-yilda o‘shish sur‘ati yuqori bo‘lib, 138,7% ga yetganligi qayd etilgan [6].

Investitsiyalarning 45,9%i texnologik uskunalar sotib olishga, 45,6%i qurilish va montaj ishlariga yo‘naltirilgan. Qolgan 8,5% boshqa moddiy aktivlar va inventar xarajatlariga sarflangan [7].

Ushbu tarkib AMning ishlab chiqarish jarayonidagi strategik ahamiyatini, ya‘ni texnologik modernizatsiya va qurilish ishlari orqali samaradorlikni oshirish imkoniyatini ko‘rsatadi.

Investitsiyalarning markazlashgan manbalardan (davlat budjeti va dasturlar) ulushi 9,7%ni tashkil qilgan, qolgan qismi xususiy korporativ mablag‘lar va chet el investitsiyalari orqali moliyalashtirilgan.

2025-yilda jalb qilingan chet el investitsiyalari va kreditlari 34,5 mlrd USD ni tashkil etib, ularning 24,9 mlrd USDi yangi AM yaratishga yo‘naltirilgan.

Eng yuqori o‘shish sur‘atlari Toshkent viloyati (137,7%), Samarqand (118,3%) va Farg‘ona (114,9%) viloyatlarida qayd etilgan.

Toshkent shahrida jon boshiga investitsiya hajmi 9 554,7 ming so‘mni tashkil qilib, hududiy siyosat va ishlab chiqarish samaradorligining yetakchi markazi sifatida rolini ko‘rsatadi.

Asosiy mablag‘larga sarmoya kiritish ishlab chiqarish hajmini oshirish va amortizatsiya davrini qisqartirish imkonini beradi. Moliyalashtirish strukturasida chet el investitsiyalari va xususiy korporativ mablag‘lar ustunligi barqaror o‘shish uchun muhim omil hisoblanadi. Hududiy taqsimotdagi farqlar investitsiyalarning samarali boshqarilishi va iqtisodiy rivojlanish strategiyasini shakllantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, asosiy mablag‘lar ishlab chiqarish jarayonidagi samaradorlikni oshirish, texnologik yangilanish va hududiy barqarorlikni ta‘minlashda strategik omil sifatida muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki: Asosiy mablag‘lar (AM) ishlab chiqarish jarayonining asosiy omili sifatida iqtisodiy samaradorlikni oshirishda va investitsiya barqarorligini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. 2025-yilning yanvar–sentyabr oylarida AMga sarmoya kiritilgan investitsiyalar 443,6 trillion so‘mni tashkil qilib, yillik 15,2% o‘shishni ko‘rsatdi. Bu ishlab chiqarish quvvatini oshirish va texnologik modernizatsiyani amalga oshirish imkoniyatini beradi. Investitsiyalarning asosiy qismi texnologik uskunalar sotib olish (45,9%) va qurilish-montaj ishlari (45,6%)ga yo‘naltirilgan bo‘lib, bu AMning

ishlab chiqarish jarayonida strategik ahamiyatini tasdiqlaydi. Moliyalashtirish manbalarida xususiy korporativ mablag‘lar va chet el investitsiyalari ustunligi kuzatilgan, davlat budjeti ulushi esa nisbatan past. Hududiy taqsimot bo‘yicha eng yuqori o‘shish Toshkent va Samarqand viloyatlarida qayd etilgan, bu hududiy siyosat va iqtisodiy rivojlanish strategiyasida AMning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Ushbu xulosa va takliflar O‘zbekiston korxonalari va davlat darajasida AMni ishlab chiqarish jarayonidagi strategik omil sifatida samarali boshqarish, hududiy barqarorlikni ta‘minlash va iqtisodiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

Investitsiya strategiyasini optimallashtirish: AMga sarmoya kiritishda texnologik yangilanish va qurilish ishlari balansini saqlash, yuqori samarali loyihalarga ustuvorlik berish.

Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish: Xususiy sektor va chet el investitsiyalarini jalb qilishni oshirish, davlat mablag‘laridan samarali foydalanish.

Hududiy barqarorlikni ta‘minlash: Past o‘shish ko‘rsatkichiga ega viloyatlarda investitsiyalarni rag‘batlantirish, texnologik transfer va kadrlarni tayyorlash dasturlarini kengaytirish.

Monitoring va samaradorlikni baholash: AMga sarmoya kiritish jarayonida ishlab chiqarish samaradorligi va rentabellik ko‘rsatkichlarini muntazam kuzatish, shuningdek, amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish.

Texnologik modernizatsiya: Investitsiyalarning katta qismini yangi texnologiyalarni joriy etishga yo‘naltirish, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest, and money*. London: Macmillan.
2. Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
3. Xudoyberdiyev, A. (2022). *Asosiy mablag‘larni modernizatsiya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bo‘yicha tadqiqot* [Maqola]. *O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnal*, 5(2), 45–53.
4. Eshonqulov, Sh. (2023). *Texnologik yangilanish orqali asosiy mablag‘lar samaradorligini oshirish* [Maqola]. *O‘zbekiston sanoat va iqtisodiyot jurnali*, 8(1), 12–21.

5. Live.Kun.uz. (2025, 24 oktabr). *Fixed capital investments in Uzbekistan up 15.2% year-on-year.* <https://live.kun.uz/en/news/2025/10/24/fixed-capital-investments-in-uzbekistan-up-152-year-on-year>
6. UzDaily.uz. (2024, 15 iyul). *Uzbekistan's investment growth rate reaches 138.7% in 2024.* <https://www.uzdaily.uz/en/post/83835>
7. Stat.uz. (2023). *Investments structure in fixed capital by types of assets in Uzbekistan.* <https://stat.uz/en/official-statistics/investments-fixed-capital>